

Aan de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Datum: 26 maart 2020
Betreft: advies Wetenschappelijke adviescommissie
Eenzaamheid: onderzoek en ontwikkeling op lange termijn

Geachte heer De Jonge,

Aan haar taak ‘onderzoek te programmeren’¹ gaf de wetenschappelijke adviescommissie van het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid² in mei 2019 een eerste invulling met haar tweede briefadvies, over wat haars inziens de meest urgente taak is van het onderzoek naar eenzaamheid: de ontwikkeling van effectieve interventies.

Mede op basis van dat advies droeg u ZonMw afgelopen zomer op een oproep te doen uitgaan naar de talrijke lokale initiatieven die in het hele land zijn ondernomen om eenzaamheid onder ouderen aan te pakken. Innovatieve startende initiatieven werd gevraagd zich aan te melden voor ondersteuning bij de verdere ontwikkeling en uitvoering van hun activiteiten; reeds langer lopende initiatieven konden een subsidie aanvragen ten behoeve van de beschrijving van hun aanpak in een handboek, een procesevaluatie of de uitvoering van hun aanpak op een andere plaats dan waar die was ontstaan. Binnen drie weken kwamen er ruim 500 reacties, ongeveer evenveel van startende als van al langer bestaande initiatieven. Het laat zien hoe de aanpak van eenzaamheid onder ouderen inmiddels leeft in Nederland en ook hoe groot de behoefte is om datgene wat er gebeurt verder te ontwikkelen.

Nu deze belangrijke eerste stap is gezet – en het vervolg, waarin de veelbelovende aanpakken (verder) onderbouwd zullen worden, gepland – meent de commissie dat het moment gekomen is om verder vooruit te kijken en zich de vraag te stellen: wat zijn op de langere termijn de prioriteiten in ontwikkeling en onderzoek op het gebied van eenzaamheid? In dit briefadvies geeft zij een eerste antwoord op deze vraag en formuleert ze een aanbeveling hoe hiermee verder te gaan.

¹ Voluit is deze taak in het Instellingsbesluit aldus verwoord: ‘het voeden van de lokale en landelijke coalities van het actieprogramma met kennis en inzichten door [...] onderzoek te programmeren: kennisbehoefte uit praktijk en wetenschap bundelen, op basis daarvan een onderzoeksagenda opstellen en deze jaarlijks actualiseren’.

² Hierna te noemen: ‘de commissie’. Voor de samenstelling van de commissie: zie bijlage.

Acht vragen

De talrijke en diverse behoeften aan onderzoek en ontwikkeling op de lange termijn ten aanzien van eenzaamheid vat de commissie samen onder acht vragen. Bij elk van deze formuleert zij enkele aandachtspunten die volgens haar op dit moment in het bijzonder van belang zijn. Zij richt zich daarbij vooral, zoals het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid, op eenzaamheid onder ouderen. Om iets te laten zien van de diversiteit die zich in de eenzaamheidsproblematiek onder ouderen voordoet, noemt zij voorbeeldsgewijs enkele groepen ouderen. Ze wil hiermee niet de suggestie wekken dat binnen deze groepen de eenzaamheid van verschillende mensen hetzelfde zou zijn. Ook al hebben mensen bepaalde eigenschappen of omstandigheden gemeen, uiteindelijk zijn toch alle mensen verschillend en dat geldt ook voor hun eenzaamheid.

1. Wat is eenzaamheid?

Een goede, in Nederland al lange tijd in onderzoek en praktijk veel gebruikte definitie van eenzaamheid is: 'de subjectieve ervaring van een gemis aan (kwaliteit van) sociale relaties'. De begrippen sociale en emotionele eenzaamheid sluiten daarbij aan, waarbij sociale eenzaamheid staat voor een gemis aan betekenisvolle relaties met een grotere groep van mensen, en emotionele eenzaamheid voor een gemis van een emotioneel hechte band met een vertrouwenspersoon, bijvoorbeeld een partner of hartsvriend(in). Steeds meer groeit echter het besef dat eenzaamheid ook een andere dimensie heeft of kan hebben die niet direct te maken heeft met een gemis aan of in sociale relaties, maar met een gevoel 'er niet bij te horen' of 'er niet toe te doen', een gemis aan verbondenheid met de wereld of een ervaring van zinloosheid. Deze dimensie wordt veelal aangeduid met de term existentiële eenzaamheid. Verder onderzoek naar de verschillen én de samenhang tussen de sociale, de emotionele en de existentiële dimensie van eenzaamheid is van belang om beter grip te krijgen op het verschijnsel eenzaamheid. In de literatuur zijn ook andere (sub)dimensies van eenzaamheid beschreven, zoals *cultural loneliness* en *romantic emotional loneliness* en *family emotional loneliness*. Ook onderzoek hiernaar kan relevant zijn.

2. Hoe ontstaat eenzaamheid?

Er is het nodige bekend over de verschillende soorten factoren die bij het ontstaan van eenzaamheid betrokken kunnen zijn: kenmerken van de persoon (bijvoorbeeld ziekte, fysieke en psychische beperkingen, sociale competenties) en van zijn of haar omgeving, op microniveau (partner, kinderen, vrienden, woning, werk, sociale participatie) mesoniveau (sociale cohesie in een buurt, inrichting openbare ruimte, voorzieningen) en macroniveau (normen, bijvoorbeeld de (on)bespreekbaarheid van eenzaamheid, individualisme, welvaart, ongelijkheid). Vooral in de omgeving op microniveau kunnen ingrijpende gebeurtenissen – zoals het overlijden van een partner of goede vriend, een nieuwe baan, ontslag, verhuizing – de voorbode zijn van het ontstaan van eenzaamheid. Maar ook veranderingen op mesoniveau of macroniveau kunnen aanleiding geven tot het ontstaan van eenzaamheid. Denk bijvoorbeeld aan een vermindering van de sociale cohesie in de buurt, door een plan van de gemeente waarover de meningen in de buurt ernstig verdeeld zijn. Of, op macro-niveau, aan toenemende sociaal-economische ongelijkheid, waardoor bepaalde groepen zich niet meer verbonden voelen met de samenleving,

Over de wijze waarop deze factoren en gebeurtenissen in samenhang en interactie eenzaamheid veroorzaken is nog weinig bekend. Inzicht hierin kan van groot belang zijn voor een effectieve aanpak van eenzaamheid en om ervoor te zorgen dat bij de vorming van nieuw (overheids)beleid rekening kan worden gehouden met het ontstaan van eenzaamheid.

De verwevenheid van verschillende oorzakelijke factoren speelt bijvoorbeeld bij de actuele vraag hoe eenzaamheid tegen te gaan in wooncomplexen voor ouderen. Een behoefte aan sociale contacten in de woonomgeving is voor veel ouderen een reden naar een dergelijk wooncomplex te verhuizen. Maar hoewel sommigen van hen na hun verhuizing inderdaad opfleuren, blijken anderen niet in staat om de aansluiting te vinden en hun eenzaamheid te overwinnen. Factoren als lichamelijke beperkingen, psychische problemen of een gebrek aan sociale vaardigheden kunnen hierin een rol spelen, maar ook de fysieke of sociale infrastructuur van het complex, culturele verschillen of (schaamte over) armoede. Inzicht in het samenspel van de betrokken factoren kan helpen om het sociale netwerk in wooncomplexen te versterken.

3. Wat weten, willen en kunnen eenzame mensen zelf?

Eenzame mensen verschillen in wat zij weten, willen en kunnen. Er zijn mensen met een goed inzicht in hun situatie, een duidelijke wens tot verbetering en veel mogelijkheden om daar wat mee te doen. Maar er zijn ook mensen die wel van hun eenzaamheid af willen, maar niet weten hoe ze dat moeten aanpakken. Ook kan het zijn dat mensen sociaal contact afwijzen, bijvoorbeeld omdat ze hun vertrouwen in medemensen zijn kwijtgeraakt. Of ze kunnen gewend zijn het leven passief over zich heen te laten komen, of beperkt in hun mogelijkheden om relaties met anderen op te bouwen.

In de praktijk van het ondersteunen van mensen om hun eenzaamheid te verminderen of draaglijk te maken zijn deze verschillen tussen mensen van groot belang. Professionals en vrijwilligers die eenzame mensen proberen te helpen, moeten openstaan voor de inzichten, gevoelens en ervaringen van de mensen die ze tegenover zich hebben. Maar de vraag wat eenzame mensen, met bepaalde kenmerken en in specifieke situaties, zelf weten, willen en kunnen is ook voor het onderzoek naar eenzaamheid relevant. Zo is er nog weinig bekend over eenzaamheid bij ouderen met lichte verstandelijke beperkingen. Onderzoek naar de oorzaken van eenzaamheid bij deze groep is van belang om hen goed te kunnen helpen, maar inzicht in wat zij zelf wel en niet weten, willen en kunnen is daarvoor ook belangrijk. Hetzelfde geldt voor eenzaamheid bij ouderen met een niet-westerse migratie-achtergrond. Onderzoek heeft laten zien dat de prevalentie van eenzaamheid bij deze groep relatief hoog is, maar aan meer kennis over, onder andere, hun eigen wensen, behoeften en mogelijkheden, is dringend behoefte.

Het ligt voor de hand dat aan het onderzoek naar het 'weten', 'willen' en 'kunnen' – maar ook in het onderzoek naar de andere hier gestelde vragen – eenzame mensen zelf een belangrijke bijdrage kunnen leveren, als (ervarings)deskundigen en ook als mede-onderzoekers.

4. *Hoe is eenzaamheid te voorkómen?*

Uit de tot nog toe verschenen wetenschappelijke literatuur over de aanpak van eenzaamheid komen zeven elementen naar voren waarvan aannemelijk is dat ze, passend ingezet, kunnen bijdragen aan het voorkómen van eenzaamheid. Het gaat om het aanbieden, bevorderen of aanleren van

- zinvolle bezigheden
- ontmoetingen
- praktische ondersteuning
- betekenisvol contact
- sociale vaardigheden
- realistische verwachtingen
- betekenisvolle rollen.³

De kunst van het ontwikkelen van effectieve interventies is een of meer van deze potentieel werkzame elementen te verwerken in interventies die passen bij specifieke doelgroepen, voldoende diepgang hebben en voldoende duurzaam zijn. De kennis over de typen eenzaamheid die zich bij deze groepen vooral voordoen en over de wijzen van ontstaan daarvan, kan daarbij behulpzaam zijn. De interventies kunnen uit heel verschillende componenten bestaan, variërend van massamediale of online voorlichting, cursussen of individueel maatwerk, tot het (her)inrichten van de openbare ruimte, het verzorgen van (openbaar) vervoer of het creëren van nieuwe woonvormen en voorzieningen.

Het concept van het ‘sociale konvooi’ biedt bij de preventie van eenzaamheid bij ouderen een belangrijk oriëntatiepunt. De gedachte is dat mensen die daartoe in staat zijn tijdig, voordat zij geconfronteerd worden met de verliezen waarmee ouder worden gepaard gaat, moeten investeren in het opbouwen van een gevarieerd, kwantitatief en kwalitatief sterk sociaal netwerk.⁴ Een ander oriëntatiepunt is het belang van het voorkómen van sociale exclusie van minderheden die ‘anders’ zijn, zoals LHBTI’s, migranten en mensen met psychiatrische ziekten of verstandelijke beperkingen.

5. *Hoe is eenzaamheid te verminderen of te verlichten?*

Naast het proces van beschrijven, theoretisch onderbouwen en uiteindelijk empirisch onderzoeken van de effectiviteit van reeds lopende interventies, dat met de onlangs afgesloten ZonMw-oproep en het geplande vervolg daarop, in gang is gezet, is er behoefte aan projecten die zich richten op het verbeteren of nieuw ontwikkelen van interventies om bestaande eenzaamheid te verminderen of de last die mensen ervan ondervinden te verlichten. Alle zeven zojuist genoemde werkzame elementen kunnen daarbij worden ingezet. Zo kunnen bijvoorbeeld (onderdelen van) sociaal cognitieve training en sociale vaardigheidstrainingen in ontmoetingsactiviteiten worden ingebouwd.

³ Bouwman TE, van Tilburg TG. Naar een gerichtere aanpak van eenzaamheid: Zeven werkzame elementen in eenzaamheidsinterventies. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, geaccepteerd voor publicatie.

⁴ De Jong Gierveld J, Fokkema T. Strategies to prevent loneliness. In: Sha’ked A, Rokach A, eds. *Addressing loneliness. Coping, prevention, and clinical interventions*. New York/London: Routledge, 2015: 218-230.

Bij de ontwikkeling van een aanpak om eenzaamheid te verminderen kan een bruikbare typologie van eenzame mensen behulpzaam zijn. Er zijn al een paar typologieën ontwikkeld. Zo zijn er drie typen eenzamen beschreven op grond van relatiekenmerken, sociale participatie en relatietevredenheid.⁵ Acht ‘profielen’ van eenzame of sociaal geïsoleerde ouderen zijn onderscheiden op basis van de duur van de problematiek, de motivatie om nieuwe sociale contacten op te bouwen en de actieve of passieve wijze van omgaan met problemen.⁶ Daarnaast zijn er – nog niet met empirisch onderzoek onderbouwde – ‘persona’s’ ontwikkeld: beschrijvingen van fictieve personen, wier kenmerken zouden corresponderen met een bepaalde aard en intensiteit van eenzaamheid.⁷ Nader empirisch onderzoek om eenzame mensen goed te kunnen typeren is zeer gewenst. Een robuuste, empirisch onderbouwde typologie zou toegankelijk gepresenteerd kunnen worden in de vorm van persona’s.

De te ontwikkelen interventies zullen veelal gericht zijn op ouderen met bepaalde gemeenschappelijke kenmerken. Zo kennen ouderen met een toenemende kwetsbaarheid en afhankelijkheid vaak sterke gevoelens van emotionele en existentiële eenzaamheid, die niet verminderen door deelname aan sociale activiteiten of ondersteuning door vrijwilligers. Vaak hebben zij steun nodig om te kunnen omgaan met verlieservaringen, gezondheidsproblemen, gevoelens van uitsluiting of het naderende levenseinde. De ontwikkeling van manieren om die steun te verlenen acht de commissie van groot belang.

Naast het ontwikkelen en verbeteren van interventies is er de mogelijkheid om te investeren in de toerusting van de mensen die de interventies uitvoeren, bijvoorbeeld door na te gaan wat de voorwaarden zijn voor een succesvolle inzet van vrijwilligers in 1-op-1 begeleiding van eenzame ouderen. Ook de ontwikkeling van hulpmiddelen kan een goede mogelijkheid zijn om de effectiviteit van interventies te verhogen.

6. Hoe is eenzaamheid te herkennen en bespreekbaar te maken?

Eenzaamheid is een subjectieve ervaring. Verschillende signalen kunnen leiden tot het vermoeden dat iemand eenzaam is, maar of iemand zich echt eenzaam voelt, daar kom je alleen achter door met de persoon in kwestie in gesprek te gaan. Zo’n gesprek op een goede manier voeren is om allerlei redenen niet gemakkelijk, noch voor de persoon zelf, noch voor degene die vermoedt dat hij of zij eenzaam is.

Er bestaat grote behoefte aan goede instrumenten – bijvoorbeeld een handleiding, richtlijn, protocol of online omgeving – die professionals en vrijwilligers bij een vermoeden van eenzaamheid kunnen helpen om een goed gesprek te voeren over wat er aan de hand is en wat iemands behoeften en voorkeuren zijn. Ervaart iemand inderdaad een probleem en, zo ja, is dat eenzaamheid of spelen er (ook) andere problemen? En als eenzaamheid een rol speelt, hoe dan precies en wat kan en wil

⁵ de Jong Gierveld J, Raadschelders J. Types of loneliness. In: Peplau LA, Perlman D, eds. Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy. New York: Wiley, 1982: 105-119.

⁶ Machielse A, Ariaans J. Interventieprofielen voor de aanpak van eenzaamheid en sociaal isolement bij ouderen. Rotterdam: Coalitie Erbij Rotterdam, 2019. De onderscheiden profielen zijn: Actieven, Geborgenen, Achterblijvers, Afhankelijken, Compenseerders, Buitenstaanders, Hoopvollen, Overlevers.

⁷ Aanpak eenzaamheid Amsterdam. De verkenning. Februari 2017

iemand eraan doen? De onlangs verschenen publicatie van Movisie, *In gesprek over eenzaamheid*, geschreven als handboek voor een door Movisie aangeboden training, is een mooie opstap naar zo'n instrument.⁸ Behalve een ontwikkelbehoefte liggen hier ook onderzoeksvragen. Want als er instrumenten ontwikkeld zijn, willen we ook weten of die doen wat we ermee beogen: leiden ze tot betere gesprekken en leiden die gesprekken tot vermindering van eenzaamheid?

7. Hoe is eenzaamheid te meten?

Om de beweging die nu in Nederland op gang is gekomen goed te kunnen monitoren en om de effectiviteit van afzonderlijke interventies vast te kunnen stellen, is het meten van eenzaamheid van groot belang. In het meeste onderzoek in Nederland wordt hiervoor de De Jong Gierveld schaal gebruikt.

De De Jong Gierveld schaal meet eenzaamheid door middel van elf – of, in de verkorte versie, zes – vragen over sociale relaties en de ervaren kwaliteit daarvan en kent subschalen voor de dimensies 'sociale eenzaamheid' en 'emotionele eenzaamheid'. Voor de derde, existentiële dimensie van eenzaamheid is nog geen bruikbaar meetinstrument voorhanden. Empirisch onderzoek is nodig om na te gaan of en hoe deze existentiële dimensie als een onafhankelijke grootheid te meten is.

Daarnaast is er, zowel voor het onderzoek naar de effectiviteit van interventies als voor de evaluatie van de aanpak van eenzaamheid in de praktijk, behoefte aan een valide en betrouwbaar meetinstrument dat (nog) makkelijker te hanteren is dan de (verkorte) De Jong Gierveld schaal.

Enkele vragen die nadere bestudering vereisen rijzen speciaal bij de meting van de prevalentie van eenzaamheid. De prevalenties die gemeten worden in onderzoeken die hetzelfde eenzaamheidsmeetinstrument gebruiken kunnen onderling aanzienlijk verschillen. De vraag rijst dan of die verschillen de weerspiegeling zijn van reële verschillen in het vóórkomen van eenzaamheid, tussen onderzoekspopulaties of –perioden, of minstens voor een deel ook te verklaren zijn uit methodologische factoren, zoals:

- de context van de meting. Mogelijk relevante aspecten zijn bijvoorbeeld: het mondeling of schriftelijk afnemen van de vragenlijst, doel en profiel van het onderzoek waarvan de vragenlijst deel uitmaakt, de organisatie die het onderzoek uitvoert, de media-aandacht voor eenzaamheid ten tijde van de meting.
- de ijking van de afkappunten. De afkappunten op de De Jong Gierveld schaal, die bepalen bij welke scores op de schaal van eenzaamheid of ernstige eenzaamheid gesproken wordt, zijn bepaald op grond van onderzoek uit de jaren '90. Er zijn aanwijzingen dat die afkappunten inmiddels aan herziening toe zijn.
- de nonrespons. In de meeste onderzoeken is sprake van een aanzienlijk percentage respondenten, waarvan geen bruikbare meetresultaten worden verkregen. De nonrespons kan gerelateerd zijn aan eenzaamheid. Mensen met lichte verstandelijke beperkingen en met laaggeletterdheid zouden bijvoorbeeld zowel relatief vaak eenzaam kunnen zijn, als ondervertegenwoordigd onder de respondenten. Onderzoek hiernaar is lastig, maar is onder

⁸ Zie <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2020-02/Handboek-in-gesprek-over-eezaamheid.pdf>.

andere (beperkt) mogelijk door gegevens over dezelfde populatie uit verschillende onderzoeken en gegevensbestanden aan elkaar te koppelen.

8. *Hoe is de nodige deskundigheid te bevorderen?*

Er is onder professionals en vrijwilligers in Nederland een grote behoefte aan kennis en kunde op het gebied van eenzaamheid en de aanpak daarvan. De ontwikkeling van een adequaat scholingsaanbod kan (toekomstige) professionals en vrijwilligers helpen om eenzaamheid beter te herkennen en bespreekbaar te maken en om competenties op te bouwen om eenzaamheid te verminderen en effectieve interventies te ontwikkelen. Dit scholingsaanbod zal moeten worden ingebed in bestaande opleidingen, voor verschillende beroepen en opleidingsniveaus, maar vraagt ook om nieuwe scholingsvormen, voor professionals en vrijwilligers.

Hoe verder?

Het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid gaat ervan uit dat het terugdringen van eenzaamheid, in het algemeen en van ouderen in het bijzonder, een brede maatschappelijke beweging vergt, waarvan innovatie, kennisontwikkeling, –verspreiding en –toepassing deel uitmaken. De commissie onderschrijft dit uitgangspunt van harte.

De acht vragen die zij in het voorafgaande heeft geformuleerd en toegelicht, beschrijven met elkaar een omvangrijk terrein van onderzoek en ontwikkeling (O&O) waarin prioriteiten gesteld moeten worden om tot een richtinggevende agenda voor de lange termijn te kunnen komen. Deze prioriteiten en de resulterende O&O-agenda zullen gedragen moeten worden door de beweging tegen eenzaamheid. De personen en organisaties die in het actieprogramma actief zijn zullen ze moeten ervaren als onderdeel van hun eigen, gezamenlijke project.

De commissie vindt het daarom van groot belang om de deelnemers aan het actieprogramma bij de verdere ontwikkeling van de O&O-agenda actief te betrekken. Zij denkt aan een interactief proces dat ingericht is als volgt:

- *Focusgroepen stellen een top-5 van O&O-vragen op.* Mensen met verschillende achtergronden (sociaal werkers, zorgverleners, gemeenteambtenaren, architecten, stedenbouwkundigen en andere beroepsbeoefenaren en vrijwilligers die zich inzetten voor het verminderen van eenzaamheid) worden uitgenodigd om deel te nemen aan focusgroepen rond een of meer thema's, bijvoorbeeld de acht hiervoor geformuleerde vragen. Zij worden gevoed met door de commissie geschreven korte tekstjes over wat over deze thema's al bekend is en wat relevante openstaande vragen lijken te zijn. Op basis hiervan gaan de deelnemers met elkaar in gesprek, om uiteindelijk, per groep, een top-5 van (O&O-)vragen te bepalen.
- *Weging van de relevantie van de geordende top-5 vragen.* Nadat de commissie de geformuleerde top-5 vragen geordend en, zo nodig, geclusterd heeft, worden de vragen in een digitale raadpleging door een panel, waarvoor alle deelnemers aan de focusgroepen en andere actieve deelnemers aan Eén tegen eenzaamheid worden uitgenodigd, gewogen aan de hand van een aantal criteria (bijvoorbeeld de kans dat beantwoording leidt tot vermindering van

eenzaamheid, de grootte van de groep die ervan profiteert, de verwachte grootte van het effect bij deze groep, de mogelijke ongewenste neveneffecten).

- *Formulering van een conceptagenda.* De commissie stelt op basis van de uitkomst van de digitale raadpleging een concept O&O-agenda op.
- *Bespreking van de conceptagenda.* De conceptagenda wordt met geïnteresseerden besproken in een bijeenkomst van het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid, waarbij een van de vragen is: hoe kan de agenda tot uitvoering worden gebracht?
- *Vaststelling van de definitieve agenda O&O Eenzaamheid.* De commissie herziet zo nodig de conceptagenda op basis van de bespreking en stelt vervolgens de definitieve agenda vast.

De commissie beveelt aan een dergelijk proces in gang te zetten. Zij is graag bereid om, met de nodige facilitering, haar rol hierin te vervullen.

Hoogachtend,
namens de Wetenschappelijke adviescommissie Eén tegen eenzaamheid,

Henk J. Smid,
voorzitter

Nico de Neeling,
secretaris

Bijlage

Wetenschappelijke adviescommissie Eén tegen eenzaamheid

- Henk Smid, oud-directeur ZonMw, *voorzitter*
- Crétien van Campen, wetenschappelijk strateeg kwaliteit van leven, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag
- Tineke Fokkema, bijzonder hoogleraar *ageing, families and migration*, Erasmus Universiteit Rotterdam
- Jenny Gierveld, emeritus hoogleraar sociologie en sociale gerontologie, Vrije Universiteit, Amsterdam
- Rick Kwekkeboom, lector langdurige zorg en ondersteuning, Hogeschool van Amsterdam
- Anja Machielse, hoogleraar humanisme en sociale weerbaarheid, bijzonder hoogleraar empowerment van kwetsbare ouderen, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht
- Linda Moonen, onderzoeker, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen
- Eric Schoenmakers, onderzoeker en docent toegepaste gerontologie, Fontys Hogeschool Mens en Gezondheid, Eindhoven
- Theo van Tilburg, hoogleraar sociologie en sociale gerontologie, Vrije Universiteit, Amsterdam
- Jan Willem van de Maat, onderzoeker, Movisie, Utrecht, *adviserend lid*
- Ivo Leijten, directie Maatschappelijke ondersteuning, VWS, Den Haag, *waarnemer*
- Nico de Neeling, directie Maatschappelijke ondersteuning, VWS, Den Haag, *secretaris*